

Bevezetés

Írásunk arra a jelentős módszertani paradigma-váltásra kíván reagálni, ami az utóbbi évtizedben zajlott a társadalomtudományi kutatásokban. A hagyományos kvantitatív versus kvalitatív kutatói preferenciát és elkötelezettséget rendre felülírta ugyanis az az igény, hogy keverjük és együttesen használjuk a módszereket. A kevert módszerek (*mixed methods*) népszerűségét mutatja, hogy egyre több olyan kutatás eredményeit ismerhetjük meg, amelyik már tudatosan ebből az új irányból közelíti vizsgálatának tárgyát, legyen szó akár a legváltozatosabb társadalmi témákról is (Hesse-Biber 2010). A módszer elterjedését segítette az a kutatói cél, hogy a körülöttünk lévő világot egyre komplexebben írjuk le, és lépünk túl a korábbi töredezettségen és módszertani korlátokon.

A kevert módszertan iránti igény megerősödésével párhuzamosan megfigyelhetjük a terület intézményesülését is. A módszertani oktatásban szintén egyre nagyobb szerepet kap a kevert módszerekről szóló tananyag, és egyre több kutatói kézikönyv és tankönyv foglalkozik a témával (Creswell – Plano Clark 2011; Hesse-Biber 2010). 2007-től jelenik meg a *The Journal of Mixed Methods Research* című, néhány év alatt kiemelkedő presztízst szerző folyóirat, amelyik bevezető írásában már a kevert módszer új korszakáról szólt. Szintén 2007-ben indították útjára, és hasonlóan magasra értékelt az *International Journal of Multiple Research Approaches*, amelyben különszámot szenteltek többek között a kevert módszer oktatásának, illetve annak, hogyan lehet minél hatékonyabban alkalmazni a módszert például az egészségügy, az oktatás vagy éppen az üzleti és menedzsment-tudományok kutatásában.

Ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy a kevert módszertan alkalmazása többnyire kívül maradt a hazai társadalomtudományi kutatók érdeklődésén (kivételesen Budai 2004; Sántha 2012, 2013; Vitrai 2011; Jenes 2012). Miközben módszertanilag egyre kifinomultabb felépítésű kutatások és publikációk jelennek

meg, ezek többnyire zárt módszertani struktúrákban mozognak. Úgy véljük, hogy a módszer nem-alkalmazásának oka lehet az ezzel kapcsolatos ismeretek szórványos elterjedtsége. Jelen írásunkban éppen ezért a módszer elméleti megfontolásaival foglalkozunk. Tanulmányunk első részében áttekintést adunk a kevert módszer fogalmáról, történetéről és irányzatairól, amelyek alapján kirajzolódik egy, a kutatások során alkalmazható tipológia. A második részben a kevert módszerek négy fő felépítését mutatjuk be, a módszertani megfontolások mellett konkrét példákat, sikeres kutatási projekteket is megemlítve. Az írás végén összefoglaljuk a módszer relevanciájára vonatkozó legfontosabb megállapításainkat.⁹²

1. A kevert módszer fogalma, története, fő megfontolásai***Mitől „kevert” a kevert módszertani megközelítés?***

A kevert módszertanon alapuló megközelítéshez általánosságban azok a kutatások tartoznak, amelyek egy téma vagy kérdés kutatásához kvalitatív és kvantitatív adatokat egyaránt felhasználják. A különböző „családokhoz” tartozó módszerek ilyen jellegű kombinációja tehát egyaránt jelenti az adatgyűjtés és az adatelemzés összehangolását, valamint az eredmények integrált értelmezését és leírását. A kvalitatív és kvantitatív módszerek összekapcsolódása a kutatás során történhet egy időben és időben eltolva, szekvenciálisan (Hanson et al. 2005; Hesse-Biber 2010).

Érdemes megjegyezni, hogy a kevert módszertanon alapuló kutatás (*mixed methods research*) eltér a több módszertant használó kutatástól (*multimethods research*), még ha a témában eddig megjelent hazai szakirodalom egy része (Budai 2004; Jenes 2012; Vitrai 2011) együttesen is kezeli a két irányzatot. Hesse-Biber kiemeli, hogy míg az elsőben kifejezetten az eltérő módszertanok összehangolása a cél, addig több módszertant egy kutatásban oly módon is lehet használni, hogy a kutatók több kvalitatív (például narratív interjúkat és résztvevő megfigyelést)

91 Ez a módszertani összefoglaló a „Dilemmák és stratégiák a család és munka összehangolásában” című OTKA kutatáshoz (K104707) kapcsolódóan készült. A szerzők külön köszönik a kutatócsoport további tagjainak munkáját, amellyel közvetetten hozzájárultak cikk létrejöttéhez.

92 A következő számban beszámolunk arról, hogy miként alkalmaztuk a folyamatban lévő kutatásunkban (lásd 1. lábjegyzet) a különböző módszerek összekapcsolását, keverését.

vagy több kvantitatív (például kísérletet és survey-t) módszertant használnak (Hesse-Biber 2010: 1-2).

A kevert módszertanokon alapuló kutatások különlegességét pont az adja, hogy egyszerre kísérli meg felhasználni a kvalitatív irányzat gazdagságát és feltáró jellegét a kvantitatív megközelítések fókuszáltságával, eredményeinek számszerűsíthető és általánosítható jellegével (Hesse-Biber 2010: 3). A megközelítés mögött természetesen ott húzódik az a feltételezés, hogy a különböző „minőséggel bíró” adatokat lehetséges kombinálni, együttesen kezelni egy kutatásban és ez mindkét megközelítés előnyére válik. A kvantitatív adatok értelmezését segíthetik a kvalitatív vizsgálatok, míg a kvalitatív eredmények ellenőrzésében és validálásában a kvantitatív módszereknek lehet kiemelt szerepe.

Ezzel kapcsolatban több írásban (Creswell – Plano Clark 2011; Hesse-Biber 2010; Onwuegbuzie – Leech 2005a) hivatkoznak Greene, Caracelli és Graham írására (1989), akik a kevert módszertan alapuló kutatások használata mellett 5 érvet soroltak fel:

1. *Trianguláció:* A módszertani triangulációval⁹³ (egyazon kutatási kérdés vizsgálatához több módszer felhasználása) a kutató ellenőrizni tudja, hogy a különböző módszerekből származó eredmények egy irányba mutatnak, azaz konvergálnak-e. Ezáltal a kutatási eredmények gazdagabbá, árnyaltabbá válhatnak, valamint nagyobb megbízhatóságra és hitelességre tehetnek szert.

2. *Kiegészítő jelleg:* Több módszer használata esetén az egyes módszerek kiegészítik egymást. Ha a használt módszerek „vakfoltjai” nem esnek egybe, akkor a kutató teljesebb képet kaphat a vizsgált jelenségről. Továbbá az egyik módszerrel kapott eredmények kifejtéséhez, értelmezéséhez és árnyalásához hozzásegíthetnek a másik módszerből származó eredmények.

3. *Kidolgozás:* A kevert módszertanok használata során az egyik módszer eredményei segíthetnek a másik módszerrel végzett vizsgálat kialakításához és finomhangolásához. Bár ez sok esetben a kvalitatív „elő-kutatás” fázisát jelenti egy nagymintás survey adatfelvétel vagy egy kísérleti vizsgálat lebonyolítása előtt, a kidolgozás célja a másik irányban (kvantitatív → kvalitatív) is érvényes kutatói stratégia alapja lehet, ahogyan az jelen írás következő részében kifejtésre kerül.

93 Ebben a tanulmányban nincs tér arra, hogy a trianguláció különböző változatait (adat-, módszertani, elméleti, kutatói vagy személyi trianguláció) részleteiben bemutatassuk. Erről bővebben lásd Sántha (2013), valamint Bryman (2004) írásait.

4. *Kezdeményezés:* Egy kevert módszertanon alapuló kutatás nagyobb eséllyel fedi fel a vizsgált jelenség ellentmondásait, vagy vet fel további tisztázásra szoruló kérdéseket. Ebben az értelemben a vizsgálatok eredményei új kutatások alapját adhatják és/vagy a kutatási kérdés újragondolását eredményezhetik, még abban az esetben is ha (vagy éppen akkor ha) a különböző módszerekből származó eredmények ellentmondának egymásnak.

5. *Kiterjesztés:* A kevert módszertanok használata kiterjeszti a vizsgált jelenséggel kapcsolatos fókuszot, mert a kutató más-más módszerekre tud támaszkodni a jelenség különböző aspektusainak vizsgálatakor. A módszertani nyitottság tehát egyfajta rugalmasságot is biztosít a kutató számára, hiszen a kevert módszertani keretben gondolkozó kutató hajlamosabb lesz több potenciális módszert figyelembe venni a vizsgált jelenség különböző dimenzióival kapcsolatban.

Egy adott vizsgálat lehetséges előnyei természetesen nagymértékben függenek a kutatás felépítésétől (*research design*)⁹⁴, amelyről részletesen jelen tanulmány 2. részében lesz szó. Előtte azonban röviden reflektálunk a megközelítés történetével, létjogosultságával kapcsolatos kérdésekre, és bemutatjuk azokat a szempontokat, amelyek mentén a különböző kutatási modellek eltérnek egymástól.

A kevert módszertanon alapuló megközelítés rövid története

Mint minden történet, a kevert módszertanon alapuló kutatások története is a mesélő személyétől függ. Hesse-Biber (2010) egyenesen a 19. század közepére datálja az első kutatásokat, amelyek egyaránt használtak kvalitatív és kvantitatív kutatási technikákat. Bár a megközelítés több mint másfél-százados múltja talán kicsit túlzásnak tűnik, abban azért viszonylagos egyetértés van, hogy a társadalomtudományok történetére mindvégig igaz a különböző kutatási megközelítések együttes használata. Míg korábban a kvalitatív és a kvantitatív módszertanok közötti kapcsolat meglehetősen szórványos és ad hoc volt, az 1960-as évek körül merült fel a kérdés, hogyan lehet a két módszertani iskolát hatékonyan és eredményesen kombinálni (Creswell 2009).

Creswell szerint az áttörést ebben Campbell és Fisk 1959-es írása jelentette (Campbell – Fisk

94 Az írásban a „research design” magyar megfelelőjeként egyaránt használjuk a *kutatási modell* és a *kutatási felépítés* kifejezéseket a szóisméltések elkerülése végett.

1959 írását idézi Creswell 2009). A szerzők ebben a tanulmányban olyan vizsgálatot mutattak be, amely a pszichológiai jellemzők vizsgálatához egy többjellemzős-többmódszeres mátrixot használt. A mátrix segítségével azt vizsgálták, hogy a különböző pszichológiai tesztek eredményei ténylegesen a kiválasztott jellemzőket ragadják-e meg, vagy az eredményeket jelentősen befolyásolja az alkalmazott mérési módszer (Crocker n.a.: 10). Látható, hogy ebben az esetben a több módszer használatának célja a módszerek torzításainak kiküszöbölése és az eredmények validálása volt.

Creswell szerint a többféle módszertan együttes használatának fent bemutatott eredményessége más kutatókat is ösztönzött. Elkezdődött a survey-alapú vizsgálatok interjúkkal és résztvevő megfigyelésekkel való kiegészítése. Mindez abból a felismerésből is táplálkozott, hogy nincs tökéletes módszer, mindegyik „korlátolt” bizonyos értelemben, így a módszerek keverése segíti a kutatót, hogy teljesebb képet kaphasson a vizsgált témáról. Ráadásul a több módszer együttes alkalmazása a kutatói elfogultságot és szubjektivitást is csökkent(het)i azáltal, hogy a különféle adatforrásokból származó eredményeket egymásra vonatkoztatja. Az adatforrások triangulációja a 70-es évek végére már bevett eljárásnak számított (Creswell 2009).

A korai 90-es években a módszerek kombinálásának hangsúlya az eredmények ellenőrzéséről azok tényleges integrálására került át. Ebben az időszakban kezdtek megjelenni a különböző kevert módszertanon alapuló kutatási stratégiák, még ha nem is mindig kevert módszertan fedőnév alatt (Creswell – Plano Clark 2011: 20-21). Érdekes módon az utóbbi 20 évben – egymástól viszonylag függetlenül – számos tudományterületen megindult az érdeklődés a kevert módszertani irányzat iránt (orvosi és egészségügyi kutatások [Lunde – Heggen – Strand 2013], oktatáskutatás [Sántha 2013; Wheeldon – Ahlberg 2011], szociológia [Wooley 2009], szociális munka [Windsor 2013], társadalmi nem kutatása [Hesse-Biber 2010] és nem utolsósorban olyan alkalmazott területeken, mint az értékelés [Greene – Caracelli – Graham 1989]).

Creswell és Plano Clark (2011) szerint ennek leginkább az az oka, hogy a kutatási problémák és témák tudományterülettől függetlenül egyre összetettebbé váltak. A megnövekedett komplexitás pedig összetettebb és többféle módszerrel végzett kutatási megközelítést is kíván. Továbbá a szerzők szerint mind az alap-, mind az alkalmazott (elsősorban a szakpolitikai) kutatási források finanszírozásánál

egyre inkább érzékelhető az igény, hogy a kutatók több módszer eredményeire támaszkodva fogalmazzák meg állításait, javaslatait (Creswell – Plano Clark 2011: 21-22).

Hesse-Biber szerint több tényező együttes jelenléte erősíti a kevert módszertanokon alapuló kutatók iránti érdeklődést. Az alkalmazott és alapkutatás-finanszírozással foglalkozó szervek megváltozott elvárásai mellett megemlíti a terület belső növekedését is, hiszen egyre több tanulmány, könyv, szerkesztett mű jelenik meg a témában a filozófiai jellegű tanulmányoktól kezdve egészen a konkrét módszertani lépéseket taglaló írásokig. Másrészt pedig olyan új számítógépes kvalitatív adatelemző szoftverek (Computer-assisted qualitative data analysis software; röviden: CAQDAS) váltak elérhetővé, amelyek nagyban megkönnyítik kvantitatív statisztikák és összefüggések kinyerését kvalitatív adatokból (Hesse-Biber 2010: 1).

Továbbá Hesse-Biber szerint olyan új elméleti irányok jelentek meg, amelyek komplex kutatási kérdéseket vetnek fel. A feminista, posztkoloniális, posztmodern és kritikai elmélet képviselői például az alávetett csoportok tudását kívánják bevonni, amelyet a hagyományos tudomány nem tudott vagy nem akart figyelembe venni. A kevert módszertanokon alapuló megközelítéssel pedig lehetőség nyílik arra, hogy az újonnan felvetett problémákat a maguk összetettségében lehessen vizsgálni (Hesse-Biber 2010: 1-2).

Mi a közös a kevert módszertani irányokban?

Számos tanulmány tárgyalja azokat a kérdéseket, hogy mitől tartozik egy kutatás a kevert módszertani irányzathoz és egyáltalán mi a közös ezekben a kutatásokban. Probléma viszont, hogy ezek az írások nagyon eltérő logikát és különféle kategóriarendszert használnak fel a közös jellemzők meghatározására. Az olvasónak az az érzése támad, mint amit Ariely a tudományos elméletek fogkefe szindrómájának nevez: mindenkinek van egy saját, mindenki használ egyet, és senki nem akarja másét használni (Ariely 2010). Jelen esetben is elválnak a kevert módszertani irányzat különböző értelmezései, és inkább a szerzők és értelmezések közötti kapcsolat hiánya, mint a konstruktív párbeszéd a feltűnő. Creswell ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy az irányzatban kezdettől fogva elkülönültek a filozófiai beállítódású és a módszertani beállítódású

kutatók (*philosopher types and methodological types*) (Leech 2010 Creswell készített interjúját idézi Tashakkori – Teddlie 2010: 15).⁹⁵

Azok a szerzők, akik tudományfilozófiai oldalról közelítik meg a kérdést, előtérbe helyezik a különböző paradigmák axiológiai, ontológiai és episztemológiai eltéréseit (Tashakkori – Teddlie 2010), hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ebben az értelmezésben az a leggyakoribb érv, hogy míg a kvantitatív módszertanokhoz pozitivisták (és/vagy poszt-pozitivisták), a kvalitatív módszertanokhoz pedig konstruktivisták paradigma kapcsolódik, addig a kevert módszertanokat a pragmatizmus paradigmája jellemzi (Creswell 2009). Ez a paradigma nem a valóság jellemzőinek (ontológia) meghatározásából, vagy az érvényes tudás (episztemológia) kérdéséből indul ki, hanem magából a kutatási kérdésből, és arra irányul, hogy az adott témában módszertani szempontból „mi működik” (Creswell – Plano Clark 2011: 43; Feilzer 2009).

A módszertani beállítódású kutatók a különböző kutatási felépítések tipologizálására helyezik a hangsúlyt (jelen tanulmány is ide tartozik). Bár az eltérő tudományterületekről érkező kutatók szintén különböző kategóriarendszereket használnak, abban egyetértés van, hogy ezekre a tipológiákra szükség van. Az alábbiakban a Creswell és Plano Clark (2011) által használt tipológiarendszer fő szempontjait mutatjuk be, amely az írás további részében tárgyalt kutatási felépítések alapjául is szolgál. A szerzők szerint a legtöbb kevert módszertanra épülő kutatás felépítését 4 dimenzió mentén le lehet írni (Creswell 2009: 206–208). Ezek a dimenziók a felhasznált módszerek egymáshoz viszonyított (1) időzítését és (2) súlyát, valamint (3) keverésük módját és (4) a kutató által használt elméleti keretet érintik.

Míndezek alapján a tipológia kialakításához használt 4 fő dimenziót a következőképpen írhatjuk le:

1. *Időzítés:* A fő kérdés a különböző módszerek használatának egymáshoz való időbeli viszonya, hogy

95 Más szerzők vitatják, hogy a pragmatizmus lenne a legalkalmasabb paradigma a kevert módszertani irányzattal kapcsolatban. Egyesek a transzformatív-emancipatórikus, míg más szerzők a kritikai realizmust tartják a legalkalmasabb „tudományos világnézetnek”. Ismét más kutatók összességében tagadják, hogy az irányzatot egyetlen paradigmához lehetne kapcsolni. Az írásunk keretein és céljain túlmutat, hogy ezeket a paradigmákat és a „legalkalmasabb paradigmával” kapcsolatos, sok helyen talán túlságosan is filozófiai vitát részleteiben bemutassuk. Ennek a vitának két igen informatív, bár eltérő bemutatását találhatjuk a következő művekben: Creswell – Plano Clark (2011: 43–47), valamint Morgan (2007).

a kutatás során egyszerre történik-e meg a kvalitatív és kvantitatív adatfelvétel, vagy egymást követően. Amennyiben az utóbbiról van szó, akkor kérdés, hogy milyen sorrendben követik egymást. Az időzítés az adatelemzés fázisában is ugyanilyen módon előkerül, azaz az eredményeket lehet egy időben vagy egymást követően is értékelni és értelmezni.

2. *Súlyozás:* A súlyozás dimenziója azt veszi figyelembe, hogy a kutatás szempontjából melyik módszer játssza a hangsúlyosabb, fontosabb szerepet, és melyik módszert jellemzi inkább csak kiegészítő szerep. Természetesen lehetséges az is, hogy a kétfajta módszertan ugyanazzal a súllyal vesz részt.

3. *Keverés módja:* A módszertanok keverésének módjával kapcsolatban két kérdés merül fel: hogy (a) mikor és (b) hogyan történik a módszerek keverése. A (a) mikor kérdés kapcsán, a módszerek keverése időben megtörténhet az adatgyűjtés, az adatelemzés, az interpretáció fázisában, vagy akár mindegyik fázisban jelen lehet. A (b) „hogyan” módjával kapcsolatban Creswell és Plano Clark három különböző lehetőséget említenek: a keveredés megtörténhet összekapcsolás, integrálás vagy beágyazás által. Bár az összekapcsolás esetében az adatok külön kerülnek a kutatásban felhasználásra, de a kutatás egyes fázisai között mégis jelen van valamilyenfajta kapcsolat (például egy kvalitatív adatgyűjtés és elemzés kiindulópontja lehet egy kvantitatív adatokat szolgáltató kérdőív kidolgozásához). Az integrálás esetében az adatokat ténylegesen integrálja, szakzsargonnal „összemergeli” a kutató valamilyen előre meghatározott szempont szerint. A beágyazásnál pedig az egyik típusú módszertan támogató szerepet játszik, és egy nagyobb kutatás részeként jelenik csak meg (például előzetes és utólagos kvalitatív mélyinterjúk használata egy hatáselemzésnél).

4. *Elméleti keret:* Creswell és Plano Clark (2011: 61) hangsúlyozzák, hogy a kutató által használt (akár implicit) elméleti keret nagymértékben hatással van arra, hogy milyen a vizsgálat kérdésfelvetése, milyen csoportokra fókuszál a kutató, továbbá milyen az adatgyűjtés és az interpretáció jellege. Míndezek együttesen határozzák meg azt, hogy a kutató milyen kutatási felépítést választ a vizsgálatához. Éppen ezért az elméleti keret világossá, explicitté tételének igénye gyakran felmerül a különböző, kevert módszertannal kapcsolatos írásokban (Creswell 2009; Hesse-Biber 2010).

A bemutatott szempontok nagyban befolyásolják a kutatás felépítését. A különböző, lehetséges kutatási modellek köre sokkal tágabb, és az újabb és

újabb szempontok bevonása által egyre növekszik. A továbbiakban a 4 legelterjedtebb, leggyakrabban használt felépítést mutatjuk be a következő sorrendben (a) összetartó párhuzamos felépítés (b) magyarázó egymásra épülő felépítés (c) feltáró egymásra épülő felépítés és végül (d) beágyazott felépítés.⁹⁶

2. A kevert módszer négy fő felépítése⁹⁷

a) Összetartó párhuzamos felépítés (convergent parallel design)

A különböző kevert módszertani felépítések közül ez a legismertebb és a legelterjedtebb forma, amelynek gyökerei az 1970-es évekre nyúlnak vissza. Ez idő alatt többféle névvel is illették, például

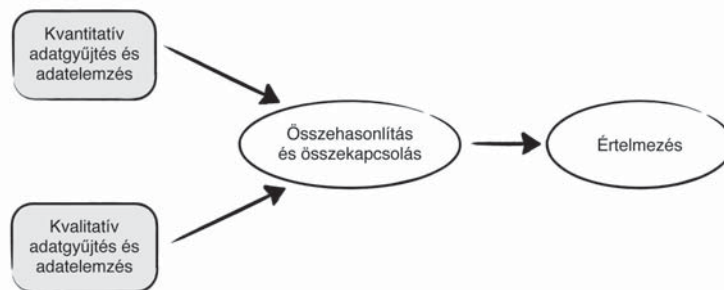
96 Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy Creswell és Plano Clark (2011) két további prototípus is megemlíti, amelyek többszörös tervezési elemeket is magukban foglalnak: a transzformatív (*transformative design*) és a többszakaszú felépítést (*multiphase design*) (Creswell – Plano Clark 2011: 70). Valamint az is előfordulhat, hogy az alábbiakban bemutatásra kerülő modelleket nem tiszta formában alkalmazza a kutató. Például a magyarázó szekvenciális felépítésnek létezik egy bonyolultabb, iteratív változata is, ahol a kvantitatív és kvalitatív szakaszt egy újabb kvantitatív szakasz követi (Teddlie – Tashakkori 2009). Bizonyos kutatási célok teljesítése érdekében használhatjuk két különböző felépítés kombinációját is. Például keverhetjük a magyarázó szekvenciális felépítést a beágyazott felépítéssel (De Lisle 2011; Woolley 2008).

97 Bár Sántha (2013) már bevezette a felépítések fordításának egy fajtáját (konvergens párhuzamos tervezés modellje, értelmező szekvenciális tervezés modellje, felderítő szekvenciális tervezés modellje), jelen írásban eltérünk ettől. Ennek két oka van: egyrészt szerettük volna a fordításokat minél jobban közelíteni a hazai szociológiai kutatómódszertan kifejezéseivel, másrészt pedig próbáltuk visszaadni az angol kifejezések értelmét magyar fogalmakkal és elkerülni az idegen eredetű kifejezések használatát.

egyidejű trianguláció Morsenál (1991), vagy párhuzamos vizsgálat Tashakkori és Teddlie könyvében (1998). Az eljárás lényege, hogy a kutató egyszerre, és egymástól függetlenül végzi a kvantitatív és a kvalitatív adatgyűjtést és adatelemzést, és csak az eredmények interpretációjánál kapcsolja össze a két módszertani irányt (Creswell – Plano Clark 2011: 77). A kétféle módszerrel végzett két kutatási rész független egymástól (1. ábra), egyik sem szolgál a másiknak inputként, így egyszerre elvégezhető a kvantitatív és a kvalitatív adatgyűjtés és elemzés, nem kell az egyik kialakításával megvárni a másikat (Creswell 2009).

Az összetartó párhuzamos felépítés célja, hogy egy adott társadalmi jelenséget a kétféle megközelítés használata révén jobban megértsünk. Mivel a két módszer jól kiegészíti egymást, erősségeik összeadódnak és kompenzálják egymás gyengeségeit, így együttesen összetettebb képet tudnak adni a vizsgálat tárgyáról. Emellett a kvantitatív és kvalitatív módszerből származó eredmények egymás illusztrálására és alátámasztására is használhatók, valamint összehasonlításra is alkalmasak (Teddlie – Tashakkori 2006: 20-21).⁹⁸

98 Ennek a kevert módszertani felépítésnek három fő változata van. A párhuzamos adatbázisok használata esetében a minta-felépítés, az adatgyűjtés és az adatok elemzése egyaránt külön-külön történik és csak az interpretáció fázisánál kapcsolja össze a kutató a kétféle módszert. Amikor az összetartó párhuzamos kutatás során a kvantitatív módszer bír nagyobb súllyal, akkor merül fel az *adat-transzformáció*. Ekkor a kutató a kvalitatív eredményeket már az adatelemzés szintjén igyekszik számszerűsíteni és a kvantitatív adatokkal összekapcsolni. Így közvetlenül is össze tudja hasonlítani a kétféle eljárásból származó adatokat, a megszokott statisztikai módszerekkel. Abban az esetben pedig, amikor a kvalitatív kutatási rész eredményei kiegészítő, a kvantitatív eredmények érvényességét alátámasztó szerepet szolgálnak, akkor *adat-validálásról* beszélünk (Creswell – Plano Clark 2011: 80-81).

1. ÁBRA: Az összetartó párhuzamos felépítés (Creswell – Plano Clark 2011:69 alapján)

Ezt a módszert használták a Világbank egyik projektjében is, amikor a szegénységet vizsgálták Guatemalában (Rao – Woolcock 2003). Két külön kutatócsapat dolgozott a jelenség feltárásán, az egyik csak kvalitatív (5 falu vizsgálata), a másik csak kvantitatív (kérdőíves) módszerekkel dolgozott. Az értelmezés során azonban mindkét kutatási irány eredményeit feldolgozták, így teljesebb képet kaptak a szegénység területi és demográfiai megosztottságáról, a helyi gazdasági és civil folyamatokról, valamint a szegénység történelmi és politikai kontextusáról.

b) Magyarázó egymásra épülő felépítés (exploratory sequential design)

Ez a modell két, egymással interaktív kapcsolatban álló fázisból áll. Először a kvantitatív, majd második lépésben a kvalitatív adatgyűjtés és -elemzés, illetve az eredmények értelmezése történik (2. ábra).

A különböző típusú módszertanok két ponton kapcsolódnak egymáshoz. Egyrészt a kutatók az első, kvantitatív szakasz megállapításait használják fel a második, kvalitatív szakasz kidolgozására (például a mintavételi stratégia meghatározásánál, interjú vezérfonal kialakításánál). Másrészt a kvalitatív eredmények hozzájárulhatnak, hogy a kutatás kezdetén kapott kvantitatív adatok magyarázata további jelentésekkel gazdagodjon (Creswell – Plano Clark 2011; Tashakkori – Teddlie 2003). Ez a felépítés különösen termékeny, ha a kvantitatív adatok mellett illusztráló példákra, kiugró értékek és meglepő eredmények magyarázatára, valamint trendek, összefüggések minőségi jellegű értelmezésére van szükség (Creswell – Plano Clark 2011).⁹⁹

Példaként említhető Currie és Eveline (2010) kutatása. A kutatók online kérdőíves megkérdezést alkalmaztak arra, hogy kiderítsék azon infokommunikációs technológiák otthoni szerepét, amik segítenek a munkahelyi feladatok kezelésében, illetve azt, hogy ugyanezek az eszközök mennyire járulnak

99 A felépítésnek két változata van attól függően, hogy milyen a két szakasz egymáshoz viszonyított súlya. Ideáltipikusan a kvantitatív fázis dominál (*nyomon követhető magyarázó változat*) (Creswell – Plano Clark 2011), ugyanakkor létezik egy olyan variáns is, amelynek értelmében a kutató a kvalitatív szakaszra összpontosít. Itt a kvantitatív eljárás jelentősége leginkább abban áll, hogy segít beazonosítani és kiválasztani a második fázis mintáját (*részvevő kiválasztó vagy előzetes kvantitatív felépítés*) (Morgan 1998; Creswell – Plano Clark 2011).

hozzá a családdal és a háztartással kapcsolatos kötelezettségek teljesítéséhez. A kutatók egy szűkebb mintán mélyinterjú felmérést is végeztek, hogy további információkat nyerjenek az infokommunikációs technológiák munka-magánélet egyensúlyának megteremtésében játszott szerepéről. A mélyinterjüket néhány önkéntes esetében időmérleg napló adatokkal is kiegészítették.

c) Feltáró egymásra épülő felépítés (exploratory sequential design)

A feltáró egymásra épülő felépítés a kvalitatív és kvantitatív kutatási részeket egymásra építő modellek másik fajtájának tekinthető, hiszen egy jelenség kvalitatív feltárásával kezdődik (3. ábra), és erre épül a második, kvantitatív kutatási rész (Creswell 2009). Ez a gyakorlatban sok esetben olyan módszertani felépítést jelent, amely során a kvalitatív fázis végére a kutató valamilyen új mérőeszközt (pl. kérdőívet vagy tesztet) is kidolgoz, amit aztán a kvantitatív felmérésben használ fel (Teddlie-Tashakkori 2006).

Az ilyen kutatási folyamat célja legtöbbször az, hogy a kismintán zajló kvalitatív felmérés eredményei egy nagyobb populációra is általánosíthatóak legyenek. Tipikusan olyan esetekben használják, mikor nincs olyan mérőeszköz vagy eljárás, amivel az adott jelenséget már kvantitatívan vizsgálták volna, vagy nincsenek meg a kvantitatívan vizsgálható ismérvek, amivel a jelenség jól kutatható. Érdekes továbbá megemlíteni, hogy ez a felépítés jól használható a kvalitatív kutatás során kidolgozott elméletek vagy klasszifikációk tesztelésére is (Creswell – Plano Clark 2011: 86-90).¹⁰⁰

Hasonló problémával szembesült Stoller és kutatócsapata, mikor hepatitis C-vel fertőzött betegek esetében vizsgálták, miként lehetne csökkenteni az általuk elfogyasztott alkohol mennyiségét (Stoller et al. 2009). Azt találták, hogy a téma szakirodalmában főleg az alkohol-függők leszokását befolyásoló

100 A feltáró egymásra épülő kutatási felépítéseknek két változatát is megkülönbözteti a szakirodalom (Creswell – Plano Clark 2011: 90). Az *elmélet-alkotásra* fókuszáló kutatások esetében a kvalitatív felmérés a hangsúlyos, egy elmélet vagy klasszifikáció kialakításának céljával. Ebben az esetben a kvantitatív módszer csak az elmélet kiterjesztését és/vagy tesztelését szolgálja. Az *eszköz-fejlesztő* változatban a kvalitatív fázis csak a kvantitatív felméréshez szolgál információ-gyűjtésként, mert a cél egy új kvantitatív (mérő)eszköz kialakítása.

tényezők feltárásával foglalkozik, míg az ő vizsgálati csoportjukra, a nem alkoholfüggő betegekre vonatkozóan (akiknél azonban a kevés alkohol fogyasztásának csökkentése is fontos) nem találtak hasonló adatokat. Ezért az első, kvalitatív fázisban arra törekedtek, hogy képet kapjanak a vizsgálati csoportjuk alkoholfogyasztási döntéseiről. Ehhez félig strukturált interjúkat, valamint a témához kapcsolódó elektronikus dokumentumok elemzését használták. Az eredmények olyan új tényezőket hoztak felszínre, amelyek nem jelentek meg az addigi vizsgálatokban. A második, kvantitatív fázisban éppen ezért ezeknek az új tényezőknek a gyakoriságát, és az alkoholfogyasztással való kapcsolatát tárták fel strukturált telefoninterjúkból származó adatok segítségével. Ezzel a kvantitatív elemzéssel tesztelték azt, hogy a kvalitatív felmérésekből származó új alkohol-fogyasztási tényezők nem csak egyedi esetekhez kapcsolódnak, hanem a vizsgálati közegre jelentős arányban jellemzőek.

d) Beágyazott felépítés (embedded vagy nested design)

Beágyazott felépítésről akkor beszélhetünk, ha a kutató egyaránt gyűjt és elemez kvalitatív és

kvantitatív adatokat egy alapvetően vagy kvantitatív, vagy kvalitatív kutatás keretein belül (4. ábra). Az egy- vagy kétfázisú beágyazott felépítést sokszor nehéz megkülönböztetni más kevert modellektől. Leginkább az jelent eltérést, hogy ennél a felépítésnél a másodlagos módszertannak csupán kiegészítő szerep jut, eredményei az elsődleges módszertannal gyűjtött adathalmazba ágyazva válnak használhatóvá, nyernek értelmet (Creswell – Plano Clark 2011).

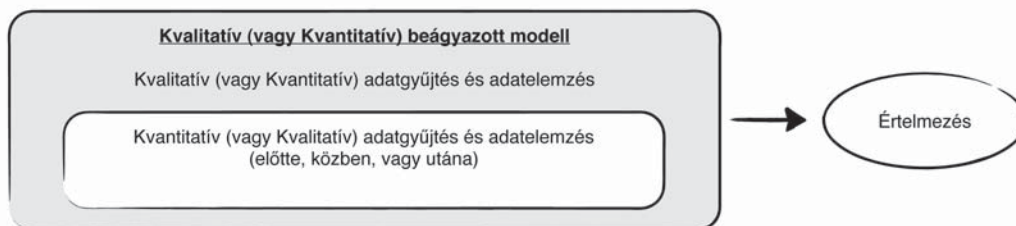
Például Brian Grim és munkatársai (2006) azt vizsgálták, hogy egy hírlevél mennyire tudja növelni a táplálkozással kapcsolatos tudatosságot, mekkora szerepet játszik benne a tartalom, a külalak és a célcsoporthoz juttatás módja. Ehhez alapvetően kvalitatív (fókuszcsoport) módszertant alkalmaztak, amibe azonban beemelték két kvantitatív (kérdőív és hatáselemzés) komponenst is annak érdekében, hogy még inkább megértsék a válaszadók benyomásait. A beágyazás úgy történt, hogy a beszélgetés elején egy rövid, öt kérdésből álló kérdőívvel felmérték a résztvevők adott hírlevéllel kapcsolatos tapasztalatait. Ezután a fókuszcsoportos beszélgetés keretében a témához kapcsolódó három cikk rangsorolására kérték a résztvevőket. Az eredmények megvitatása után újra szavaztatták a válaszadókat.

2. ÁBRA: A magyarzó egymásra épülő felépítés (Creswell – Plano Clark 2011:69 alapján)

3. ÁBRA: A feltáró egymásra épülő felépítés (Creswell – Plano Clark 2011:69 alapján)

4. ÁBRA: A beágyazott felépítés (Creswell – Plano Clark 2011:70 alapján)

A kísérlet-jellegű módszer feladata az volt, hogy a fókuszcsoportok között könnyen összehasonlítható adatokat nyerjen, így az is tesztelhető volt, mikortól nem nyújt már lényeges új információt egy következő csoport. A módszerek keverése a kutatási probléma részletesebb megértéséhez járult hozzá.

Konklúzió

A fenti írásban számos példát hoztunk arra, hogy a kevert módszerek iránti kitüntetett érdeklődés milyen változásokat hozott a módszertani megközelítésekben. Úgy tűnik, eldőlt az a kérdés, hogy rövid távú divatról vagy paradigmaváltásról van-e szó a társadalomtudományokban (Bergman 2008). Ez a változás befolyással van a szociológiai kutatások egyre nagyobb részére, és a korábbi kvantitatív versus kvalitatív megközelítést egyre gyakrabban felváltja ezek ötvözése, amit olykor pragmatikus megközelítésnek is neveznek (Onwuegbuzie – Leech 2005b). Az analitikus gazdagság mellett további hozadéka is vannak a módszer alkalmazásának, úgymint a különböző kutatói közösségek összekapcsolása és a kutatási stratégiák bővülése (Fielding 2008).

A bemutatott módszertani változások túlmutatnak az egyes kutatások megtervezésén, és egyre inkább befolyásolhatják az egyetemi módszertani tananyagok kialakítását is. Onwuegbuzie – Leech (2005b) azzal az igénnyel lép fel, hogy a módszertanok használata során tegyék hangsúlytalanná (*de-emphasizing*) a kvalitatív és kvantitatív szakkifejezéseket, és akár az oktatásban jellemzően elkülönítve tanított kvantitatív és kvalitatív módszertani kurzusokat is megszüntetnék, hogy csökkenjen a két megközelítés közötti szakadék. Bár a szerzőpáros saját példái többnyire a magatartástudomány területéről szólnak, könnyen átvihetők a társadalomtudomány egészére, és konkrétan alkalmazhatóak a szociológia tudományára is, miként láthatjuk ezt olyan friss kutatásokban, ahol például a társadalmi kapcsolatháló és a termékenységgel kapcsolatos attitűdök egymásra hatását vizsgálták (Keim 2011).

Egy konkrét, kevert módszertanon alapuló kutatás megtervezésének folyamatát következő írásunkban, jelen folyóirat 3. számában ismertetjük. Kutatócsoportunk a munka és magánélet összehangolásának vizsgálatára változatos módszertant használ, ezért a szinergia elérése szempontjából nemcsak fontos, hanem megkerülhetetlen, hogy ebben a pa-

radigmában gondolkodjunk. Kutatásunkat konkrét módszertani esettanulmányok, például a belgyógyászok munka-magánélet egyensúlyát nemek és generációk szerint vizsgáló kutatások (Jovic et al. 2006-os publikációját idézi Hesse-Biber 2010), és a család témájával általánosan foglalkozó módszertani összefoglalók is segítik (Plano Clark et al. 2008).

Absztrakt

Írásunkban áttekintést adunk a kevert módszertannal (*mixed methods*) kapcsolatos megközelítésekről. A tanulmányban a nemzetközi szakirodalomban általánosan bevett, de Magyarországon csak szórványosan használt módszertani irányzat elméleti és módszertani alapjaira egyaránt kitérünk. Elsőként a mérvadó nemzetközi szakirodalom alapján áttekintjük a módszertan fejlődését, majd részletesen bemutatjuk a négy legelterjedtebb felépítést, amelyeket konkrét kutatási példákkal is szemléltetünk. Az összefoglalásban rámutatunk arra, hogy a megalapozott modellalkotás és a megfelelő felépítés használata jelentősen növeli a kutatás hatékonyságát és az eredmények érvényességét.

Different approaches in mixed methods research. Theoretical and methodological foundations

Abstract

Our paper provides an overview of the different approaches in mixed methods research. We present both theoretical and methodological considerations in relation with this methodological paradigm which is often utilised in the international sociological arena but only touched upon sporadically in the Hungarian. The first section of the paper discusses the development of the approach based on the most cited articles of the field. The second section delineates the four most often applied research designs and offers examples to each. Our conclusion underlines key points about mixed method research. We argue that the well-founded elaboration and thoughtful utilisation of these research designs can greatly enhance the efficiency of research activities and the validity of their results.

Felhasznált irodalom

- Ariely, Dan 2010 *The upside of irrationality: the unexpected benefits of defying logic at work and at home*. New York: Harper.
- Bergman, Manfred Max 2008 Introduction: Whither Mixed Methods? In: Bergman, Manfred Max (ed.) *Advances in Mixed Methods Research*, Sage, London, 1-7.
- Bryman, Alan 2004 Triangulation. In: Lewis-Beck, Michael S. - Bryman, Alan E. – Liao, Tim Futing (szerk.) *Encyclopedia of social science research methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1142-1143.
- Budai István 2004 „...szakmai identitásában megerősödve lépjen ki a gyakorlatba...” *Esély*, 15(1): 61-79.
- Campbell, Donald T. - Fiske, Donald W. 1959 Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological bulletin*, 56(2): 81-105.
- Creswell, John W. 2009 *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications, Thousand Oaks
- Creswell, John W. – Plano Clark, Vicki L. 2011 *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Sage Publications Ltd., Thousand Oaks.
- Crocker, Linda n.a. Bevezetés a méréselméletbe. (2014. 04. 10-i letöltés), on-line: terd.unideb.hu/doc/modszertan/bevezetes_a_mereselméletbe.pdf
- Currie, Jan - Eveline, Joan 2010 E-technology and work-life balance for academics with young children. *Higher Education*, 62: 533-550.
- De Lisle, Jerome 2011 The benefits and challenges of mixing methods and methodologies: lessons learnt from implementing qualitatively led mixed methods research designs in Trinidad and Tobago. *Caribbean Curriculum*, 18: 87-120.
- Feilzer, Martina Y. 2010 Doing mixed methods research pragmatically: Implications for the rediscovery of pragmatism as a research paradigm. *Journal of mixed methods research*, 4(1): 6-16.
- Fielding, Nigel 2008 Analytic Density, Postmodernism, and Applied Multiple Method Research In: Bergman, Manfred Max (ed.) *Advances in Mixed Methods Research*, Sage, London, 37-52.
- Greene, Jennifer C. - Caracelli, Valerie J. - Graham, Wendy F. 1989 Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational evaluation and policy analysis*, 11(3): 255-274.
- Grim, Brian. J. - Harmon, Alison H. - Gromis, Judy C. 2006 Focused group interviews as an innovative quanti-qualitative methodology (QQM): Integrating quantitative elements into a qualitative methodology. *The Qualitative Report*, 11(3): 516-537. (2014. 05. 17-i letöltés), on-line: <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR11-3/grim.pdf>
- Hanson, William. E. - Creswell, John. W. - Plano Clark, Vicki L. - Petska, Kelly S. - Creswell, J. David 2005 Mixed methods research designs in counselling psychology. *Journal of Counselling Psychology*, 52(2): 224-235.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy 2010 *Mixed methods research: merging theory with practice*. The Guilford Press, New York
- Jenes Barbara 2012 Az országimázs mérésének elméleti és gyakorlati kérdései. PhD. értekezés, Kézirat, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Jovic, Emily - Wallace, Jean E. - Lemaire, Jane 2006 The generation and gender shifts in medicine: An exploratory survey of internal medicine physicians. *BMC Health Services Research*, 6(55).
- Keim, Sylvia 2011 *Social Networks and Family Formation Processes. Young Adults' Decision Making About Parenthood*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Leech, Nancy L. 2010 Interviews with the early developers of mixed methods research. In Tashakkori, Abbas - Teddlie, Charles (szerk.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. (2nd ed.) Sage Publications Inc. Thousand Oaks.
- Lunde, Åshild - Heggen, Kristin - Strand, Roger 2013 Knowledge and Power Exploring Unproductive Interplay Between Quantitative and Qualitative Researchers. *Journal of Mixed Methods Research*, 7(2): 197-210.
- Morgan, David L. 1998 Practical strategies for combining qualitative and quantitative methods: Applications for health research. *Qualitative Health Research*, 8: 362-376.

- Morgan, David L. 2007 Paradigms lost and pragmatism regained methodological implications of combining qualitative and quantitative methods. *Journal of mixed methods research*, 1(1): 48-76.
- Morse, Janice M. 1991 Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Nursing research*, 40(2): 120-123.
- Onwuegbuzie, Anthony J. – Leech, Nancy L. 2005a On Becoming a Pragmatic Researcher: The Importance of Combining Quantitative and Qualitative Research Methodologies. *International Journal of Social Research Methodology* 8(5): 375-387 DOI: 10.1080/13645570500402447
- Onwuegbuzie, Anthony J. – Leech, Nancy L. 2005b Taking the “Q” Out of Research: Teaching Research Methodology Courses Without the Divide Between Quantitative and Qualitative Paradigms, *Quality & Quantity*, 39: 267-296.
- Plano Clark, Vicki L. - Catherine A. Huddleston-Casas - Susan L. Churchill - Amanda L. Garrett 2008 Mixed Methods Approaches in Family Science Research. *Journal of Family Issues*, 29(11): 1543-1566.
- Rao, Vijayendra – Woolcock, Michael 2003 Integrating Qualitative and Quantitative Approaches in Program Evaluation In Bourguignon, F. J. - Pereira da Silva, L. (Eds.), *Evaluating the poverty and distribution impact of economic policies* New York, N.Y.: Oxford University Press. 165-190.
- Sántha Kálmán 2012 Numerikus problémák a kvalitatív megbízhatósági mutatók meghatározásánál. *Iskolakultúra*, 3: 64-73.
- Sántha Kálmán 2013 A harmadik paradigma a neveléstudományi vizsgálatokban. *Iskolakultúra* (2): 82-91.
- Stoller, Eleanor Palo - Webster, Noah J. - Blixen, Carol E. - McCormick, Richard A. - Hund, Andrew J. - Perzynski, Adam T. - Kanuch, Stephanie W. - Thomas, Charles L. - Kercher, Kyle - Dawson, Neal V. 2009 Alcohol Consumption Decisions among Nonabusing Drinkers Diagnosed with Hepatitis C: An Exploratory Sequential Mixed Methods Study. *Journal of Mix Methods Research*, 3(1): 65-86. doi: 10.1177/1558689808326119. (2014. 05. 10-i letöltés), on-line: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2792926/>
- Tashakkori, Abbas - Teddlie, Charles 1998 *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Sage Publications Inc. Thousand Oaks.
- Tashakkori, Abbas - Teddlie, Charles 2003 (szerk.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Sage Publications Inc. Thousand Oaks.
- Tashakkori, Abbas - Teddlie, Charles 2010 Overview of contemporary issues in mixed methods research. In Tashakkori, Abbas - Teddlie, Charles (szerk.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. (2nd ed.) Sage Publications Inc. Thousand Oaks, 1-41.
- Teddlie, Charles – Tashakkori, Abbas 2006 A General Typology of Research Designs Featuring Mixed Methods. *Research in the Schools*, 13(1): 12-28.
- Teddlie, Charles - Tashakkori, Abbas 2009 (szerk.) *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Sage Publications Inc. Thousand Oaks
- Vitrai József 2011 *Kevert módszereken alapuló tervezési eszköz dokumentációja*, Magyar Addiktológiai Társaság (2014. 04. 10-i letöltés), on-line: [file:///C:/Users/Gur%C3%A1mi/Downloads/iv_2231_mat_kevert_dokumentacio\[1\].pdf](file:///C:/Users/Gur%C3%A1mi/Downloads/iv_2231_mat_kevert_dokumentacio[1].pdf)
- Wheeldon, Johannes - Ahlberg, Mauri K. 2011 *Visualizing social science research: Maps, methods, & meaning*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Windsor, Liliane C. 2013 Using Concept Mapping in Community-Based Participatory Research A Mixed Methods Approach. *Journal of Mixed Methods Research*, 7(3): 274-293.
- Woolley, Claire M. 2008 Meeting the mixed methods challenge of integration in a sociological study of structure and agency. *Journal of Mixed Methods Research*, 3(1):7-25.